

Гальперіна Л.П.

канд. економ. наук, доцент

Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Литвиненко Н.П.

канд. економ. наук, доцент

Інститут міжнародних відносин КНУ імені Т.Шевченка

МІЖНАРОДНИЙ РИНОК ЛІЗИНГУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

INTERNATIONAL MARKET OF LEASING IS IN THE CONDITIONS OF INSTABILITY OF DEVELOPMENT OF WORLD ECONOMY

Досліджено особливості ринку лізингових послуг в умовах нестабільності розвитку світової економіки. Зокрема, внаслідок впливу світової фінансово-економічної кризи 2007-2009 рр. виявлено загальне скорочення міжнародного лізингового ринку, при цьому обсяг нового бізнесу скоротився більше, ніж величина і якість лізингового портфеля.

Виокремлено особливості розвитку лізингу в країнах з різним рівнем економічного розвитку (США, Японія, європейські країни, Росія, Білорусь та Україна). Так, у розвинених країнах (США, Японія, європейські країни) спад відбувався значно повільніше, ніж у країнах з ринками, що формуються. Особливостями лізингового ринку у країнах з ринками, що формуються (Росія, Білорусь та Україна), було багаторазове скорочення чисельності лізингодавців, погіршення платіжної дисципліни клієнтів, застосування реструктуризаційних схем до ризикових лізингових угод, загострення конкуренції, зміна структури лізингового портфеля тощо.

Исследована особенности рынка лизинговых услуг в условиях нестабильности развития мировой экономики. В частности, в результате влияния мирового финансово-экономического кризиса 2007-2009 гг. выявлено общее сокращение международного лизингового рынка. При этом объем нового бизнеса сократился больше, чем величина и качество лизингового портфеля.

Выделены особенности развития лизинга в странах с разным уровнем экономического развития (США, Япония, европейские страны, Россия, Беларусь и Украина). Так, в развитых странах (США, Япония, европейские страны) падение происходило значительно медленнее, чем в странах с рынками, которые формируются. Особенности лизингового рынка в странах с рынками, которые формируются (Россия, Беларусь и Украина), было многократное сокращение численности лизингодателей, ухудшение платежной дисциплины клиентов, применение реструктуризационных схем к рискованным лизинговым соглашениям, обострение конкуренции, изменение структуры лизингового портфеля и т.п.

The features of the leasing services market in terms of instability of the world economy. In particular, the consequences of the global financial crisis 2007-2009, revealed a general reduction of international leasing market at the same volume of new business declined more than the quantity and quality the portfolio of leased assets (outstandings).

Pointed out in particular the development of leasing in countries with different levels of economic development (U.S., Japan, European countries, Russia, Belarus and Ukraine) as well as in developed countries (USA, Japan, European countries) the fall took place much slower than in countries with markets, formed. The features of the leasing market in countries with emerging markets (Russia, Belarus and Ukraine) was the reduction of multiple lessors, customers of payment discipline, the use of restructuring plans to the risk of leasing agreements, increased competition, changes in the structure the portfolio of leased assets (outstandings) and more.

Ключові слова: лізинг, глобалізація, світова фінансово-економічна криза

Вступ. У сучасних умовах глобалізації світової економіки та розвитку міжнародного бізнесу лізинг набуває найдинамічнішого розвитку та стає одним із впливових чинників, від яких залежить активізація інвестиційних процесів оскільки здійснення значних реальних інвестицій за рахунок інвестиційних позик, державних капіталовкладень і використання власних коштів підприємств у багатьох країнах дуже обмежені. Це визначає особливу роль та актуальність дослідження міжнародного ринку лізингу як важливого механізму фінансування вкладень у виробничі активи.

Серед науковців, які зробили вагомий внесок у розробку концептуальних засад розвитку міжнародного лізингу в сучасних умовах глобалізації світової економіки слід назвати В. Будкіна, Н. Внукову, В. Газмана, Дж. Галлардо, І. Герчикову, О. Луб'яницького, Д. Майеса, В. Міщенко, А. Мокія, В. Новицького, Р. Олсена, А. Офера, В. Пинзеника, Г. Черевка, Н. Шульгу, та інших. Дослідженню лізингового механізму інвестування присвятили свої роботи такі автори, як П. Андерсон, В. Бакуменко, П. Біагі, Р. Вансіл, Н. Васільєв, Е. Кабатова та інші. Сучасні дослідження лізингового ринку в Україні здійснювали такі автори, як О. Годованець, А. Загородній, В. Іванишин, Н. Селюченко Г. Отливанська, О. Онищук, О. Трофімова та ін.

Разом з тим, проблематика розвитку міжнародного ринку лізингу з урахуванням особливостей макроекономічної ситуації у країнах з різним рівнем економічного розвитку у зв'язку із розгортанням та світової економічної кризи та у післякризовий період не знайшла повного висвітлення.

Постановка завдання. Підвищення нестабільності розвитку світового господарства в умовах виникнення регіональних та світових фінансово-економічних криз під впливом фінансової глобалізації потребує вирішення складних соціально-економічних завдань серед яких чільне місце займає інвестування, тому особливої актуальності набуває дослідження міжнародного ринку лізингу. Завданням дослідження є виявлення особливостей міжнародного лізингового ринку в умовах нестабільності розвитку світової економіки, виокремлення особливостей розвитку лізингу у країнах з різним рівнем економічного розвитку (США, Японія, європейські країни, Росія, Білорусь та Україна).

Методологія. Теоретико-методологічною базою дослідження стали наукові роботи українських і зарубіжних учених з питань розвитку міжнародного лізингового ринку в умовах фінансової глобалізації. У процесі дослідження було використано загальноприйняті методи наукового пізнання: аналіз і синтез, наукове абстрагування, метод аналогій, кількісний і якісний аналіз, історико-логічний аналіз.

Як основний параметр, що характеризує рівень розвитку лізингу в країнах, брався показник обсягу нового бізнесу, який дорівнює сумарній ціні лізингових угод з ПДВ (сумі зобов'язань) за договорами лізингу, укладеними протягом звітного року, та обсяг лізингового портфеля.

Джерельну базу становлять закони України, постанови Кабінету міністрів України, матеріали Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців» (УОЛ), Європейської асоціації лізингу (Leaseurope), Американської асоціації лізингу обладнання та фінансів (Equipment Leasing and Finance Association (ELFA)), Японської лізингової асоціації, Білоруського союзу лізингодавців, Російської асоціації лізингових компаній тощо.

Результати дослідження. Сьогодні після світової фінансово-економічної кризи традиційні форми інвестування не здатні задовольнити потреби в інвестиціях, зокрема підприємства більшості країн світу потерпають від браку власних коштів, а залучення банківських кредитів ускладнене, що вже стримує подальший науково-технологічний розвиток. Тому лізинг, завдяки якому фінансується від 25 до 30 % загального обсягу інвестицій розвинених країн світу, видається важливою формою залучення необхідних для оновлення основних фондів засобів та ресурсів.

Завдяки лізингу з'являється можливість оновлення виробництва на інноваційних засадах, оскільки різноманітні форми лізингових угод відкривають доступ до сучасної техніки з високим ступенем морального зносу, що створює умови для виробництва близько 80 % нових видів продукції, придбання ноу-хау, впровадження передових енергозберігаючих та екологічно безпечних технологій забезпечуючи тим самим зростання продуктивності праці, підвищення дохідності підприємств та їх конкурентоспроможності. Разом із тим, застосування механізму лізингового оновлення основних фондів не обов'язково має інноваційний характер.

У випадках, коли суб'єкти лізингової угоди належать до різних країн або об'єкт лізингової угоди чи лізингові платежі перетинають національні кордони, йдеться про міжнародний лізинг, який, у свою чергу, має підвиди. Якщо І. Герчикова виділяє лише експортний і імпортовий лізинг [2, с. 512], то, на нашу думку, міжнародний лізинг варто розглядати більш широко. Так, В. Новицький з погляду національного суб'єкта угоди виділяє експортний лізинг, імпортовий лізинг, транзитний лізинг та спеціальний лізинг (пов'язаний із спорудженням великого промислового об'єкта за кордоном) [3, с. 293].

У внутрішніх лізингових операціях перше місце займають автомобілі та виробниче устаткування, у міжнародних операціях лідирує лізинг судів, літаків і залізничного рухомого складу. Нині обсяги міжнародного ринку лізингу промислового устаткування, виробничих споруд, технологічних виробів, конторського обладнання вже обчислюються сотнями мільярдів доларів. Міжнародний лізинг, у свою чергу, дає змогу залучати більші за масштабом фінансові ресурси порівняно з іншими видами лізингу, відкриває доступ до закордонних розробок нової техніки, має більше перспектив реалізації інноваційних проектів. Інноваційний характер притаманний усім підвидам міжнародного лізингу, але особливо спеціальному («великомасштабному») лізингу, який пов'язаний із спорудженням великих промислових об'єктів за кордоном або з міждержавними проектами. Міжнародний лізинг забезпечує передачу новітніх технологій з промислово розвинених країн у ті, що розвиваються.

Світова фінансово-економічна криза 2007-2009 рр. справила негативний вплив на об'єм міжнародного лізингового ринку, однак кон'юнктура регіональних та національних ринків змінювалась різною мірою.

Лідером у проведенні лізингових операцій є США. Питома вага цієї країни до початку світової фінансово-економічної кризи у 2007 році становила майже 40 % загальносвітового рівня. Причому за період 2006-2007 рр. середньорічний темп зростання становив 7,5 %. У 2007 р. до початку світової фінансово-економічної кризи обсяг ринку лізингу у США досяг 254 млрд дол, однак у 2008 р. темпи зростання лізингового ринку США скоротились.

Незважаючи на світову фінансово-економічну кризу 2007-2009 рр. американські підприємці віддавали перевагу лізингу. Про це свідчать дані Американського інституту підприємництва суспільно-політичних досліджень (The American Enterprise Institute for Public Policy). Фахівці Інституту провели дослідження, опитали представників компаній, які активно використовують лізинг, та виокремили п'ять головних причин вибору лізингу, зокрема: 41 % опитаних відповіли, що велика частина грошових коштів витрачається при відкритті бізнесу та закупівлі обладнання, тому вигідніше брати його у лізинг, а не купувати, спрямувавши ці кошти на інші, більш важливі потреби, такі як реклама, маркетинг, організація виробництва тощо; 18 % респондентів зазначили, що швидкі технологічні зміни викликають старіння обладнання. Щоб постійно не купувати нове, для них краще використовувати лізинг; 10 % опитаних висловилися, що для них фінансові вимоги лізингу є не настільки жорсткими, як кредитні; 10 % відповіли, що з лізинговими компаніями можна швидше та вигідніше домовитися, ніж з банками; 8 % респондентів зазначили, що лізинг надає більшу кількість податкових пільг [6].

На початку 2010 р. Американська лізингова асоціація (ELFA) прийняла пропозицію Адміністрації Президента Обама щодо підвищення інвестування

лізингового бізнесу. Обамою пропонується внести зміни до федеральних бюджетів з метою допомоги лізингодавцям подолати наслідки фінансово-економічної кризи. Американська асоціація лізингу обладнання та фінансів (Equipment Leasing and Finance Association) є торговою асоціацією, що представляє більш ніж 600 компаній із загальним портфелем угод у \$ 650 млрд. у такому фінансовому секторі, як лізинг обладнання (дані 2008 р.), у цілому інвестиції в бізнесі в устаткування і програмне забезпечення становлять 8,0 % ВВП; комерційному сектору фінансів устаткування припадає близько 4,5 % ВВП [4]. Члени ELFA – це незалежні й дочірні лізингові та фінансові компанії, банки, фінансові корпорації, брокерські та інвестиційні банки, а також виробники й постачальники послуг, які є рушійною силою зростання на ринку лізингу обладнання та роблять постійні внески у формування капіталу в США і за кордоном.

У даний час Японія займає друге місце після США за обсягом лізингових операцій. Ситуацію на ринку лізингу Японії можна охарактеризувати так: у докризовий період 2007 р. обсяги лізингового бізнесу становили 73,4 млрд дол, що є 1/6 загальносвітового лізингового ринку. Причому зростання порівняно з попередніми 2 роками становило 6,7 % [7]. Світова фінансова криза позначилась і на інвестиційних процесах у Японії, відповідно - на результатах лізингової діяльності. Проте багато японських лізингових компаній скористалися у цей час можливістю залучення недорогих кредитних ресурсів у японських банках на довгостроковий період для операцій лізингу судів, літаків та подолання кризових наслідків.

Європейський ринок лізингу приблизно на 95 % представлений Європейською асоціацією лізингу (Leaseurope) яка заснована у 1972 р. і на 2010 р. складається з 45 членів асоціації у 32 країнах, а з 1 січня 2006 р. до неї приєдналась Україна. Згідно зі звітом Європейської асоціації лізингу, найбільші обсяги взятого у лізинг устаткування припадають на Великобританію, Німеччину, Францію та Італію.

Європейський лізинговий ринок відреагував на світову фінансово-економічну кризу падінням на 32,28 % у 2009 відносно 2008, тоді як у 2008 р. скорочення ринку відбулось на 5,1 % порівняно з 2007 р. При цьому портфель лізингу (непогашена позиція) у Європі у 2009 р. скоротився на 6,7 %, а у 2008 р., як і раніше, зростав на 4,3 % [5]. Основними тенденціями європейського лізингового ринку протягом останніх років є стабільне зростання ринку лізингу легкових автомобілів (до 50 % загального обсягу), лізингу устаткування (темпи за останні 3 роки від 7,6 % до 9,42 % за рік); зниження питомої ваги “лідерів” (Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, частка яких на ринку всередньому становить 71 %) за рахунок країн Центральної та Східної Європи; збільшується число операцій тривалістю від 5 до 10 років і більше 10 років; всі категорії користувачів збільшують лізинг устаткування.

Інше припадає на виробниче обладнання, лізинг морських суден, літаків, комп'ютерів тощо.

Кризові явища 2008-2009 рр., у країнах з ринками, що формуються, торкнулися й сфери лізингу та мали як спільні, так і відмінні риси. За досліджуваний період з 2004 по 2009 рр. обсяг нового бізнесу зростав стабільно високими темпами з 2005 по 2008 р. і тільки в 2009 р., під впливом світової фінансової кризи, ринок лізингу скоротився у країнах Східної Європи у середньому на 30%, зокрема у Республіці Білорусь - на 34 % [8], у Російській Федерації – на 50 % [9], в Україні – на 75 % [10].

У зазначених країнах за типами лізингових компаній переважають незалежні компанії, питома вага яких становить близько 60 % учасників ринку, частка компаній, яка належать банкам - 23%, дочірніх лізингових компаній - 13 %, а на частку компаній, які фінансує держава, припадає лише 2 %. За багатьма оцінками, до 30 % лізингових компаній у цих країнах припинили своє існування за підсумками 2008-2009 рр. шляхом ліквідації, приєднання до інших, більш потужних гравців або злиття декількох невеликих компаній в одну велику.

Скорочення лізингового ринку спостерігалось з кінця 2008, однак найдраматичніше спадання лізингового бізнесу цих країн відбулось у 2009 р. Обсяги укладених угод скоротилися у майже на 70 %, сумарний портфель лізингових компаній зменшився на 15-20 %. При цьому зросла вартість лізингових угод, середньоринкові ставки зросли з 25 -27 до 30 % [8-10].

За видами лізингу в 2009 році збереглися тенденції попереднього року. Переважну кількість договорів становили договори фінансового лізингу, одиниці відсотків – поворотного, і практично були відсутні договори оперативного лізингу, сублізингу та міжнародного лізингу.

Предметом міжнародних лізингових угод у даних країнах традиційно є залізничний транспорт, авіатехніка, морські та річкові суда. У даному сегменті найбільше постраждали незалежні компанії у зв'язку із браком фінансових коштів. Дослідження ринку лізингу в 2004-2009 роках показали, що білоруські лізингові компанії не працювали в напрямі експортного лізингу через подвійне оподаткування на додану вартість оборотів, пов'язаних з купівлею та передачею в міжнародний лізинг товарів вітчизняних виробників.

Оскільки розвиток міжнародного лізингу у країнах СНД пов'язаний із державною підтримкою, при цьому держава виступає і як лізингодавець, і як лізингоотримувач, компанії із державною власністю меншою мірою скоротили обсяги угод. Традиційно лізингодавці у цих країнах пропонують виходити із кризи, використовуючи бюджетні кошти для кредитування лізингового бізнесу. Зокрема, з прийняттям Указу Президента Республіки Білорусь від 24 вересня 2009 р. № 465 «Про деякі питання вдосконалення

лізингової діяльності в Республіці Білорусь» очікується якісна зміна білоруського ринку лізингу в бік збільшення обсягів міжнародного лізингу.

У даний час 15-17 % малих та середніх підприємств Росії, Білорусі та України використовують лізингові схеми, адже лізинг особливо вигідний для невеликих компаній, тому що надає податкові переваги.

Криза також внесла свої зміни до пріоритетів лізингоодержувачів: істотно скоротився сегмент лізингу автотранспорту, який за підсумками 2007 р. займав лідируючу позицію, при цьому найбільш помітно збільшилися сегменти легкового, вантажного транспорту та будівельної техніки. Білоруські лізингодавці не встигли в 2008 році відчувати повною мірою наслідки кризи і показали найвище за останні роки зростання ринку. Сума нових лізингових угод або обсяг нового бізнесу - основний показник, що характеризує динаміку ринку - зріс в 2008 році порівняно з 2007 роком на 71 % і становив 3082 млрд руб [8]. Практично подвоюючись щорічно в 2005-2007 роках, ринок лізингу Росії за підсумками 2008 року показав спад на 27,8 % порівняно з 2007 роком, а в 2009 році рівень спаду ринку подвоївся, обсяг нового бізнесу 2009 р. до докризового 2007 р. скоротився у три рази - з 997,5 до 315 млрд руб [9].

На ринку лізингу обладнання у минулі роки основними предметами лізингу обладнання була будівельна та дорожньо-будівельна техніка. Однак оскільки саме будівельні компанії найсильніше постраждали від економічної кризи, попит на лізинг будівельної і дорожньо-будівельної техніки знизився.

Проте були й лідери у зростанні обсягів лізингу – авторемонтне й автосервісне обладнання (120,3 %), обладнання для виробництва хімічних виробів і пластмас (76,3 %) та обладнання для нафтовидобутку й переробки (72,6 %). Така ж ситуація зберігалася і у перші місяці 2010 р., проте зараз ринок лізингу починає зростати, хоч докризових показників лізингодавці не досягли.

Тенденції ринку лізингу в Україні були схожими із тенденціями на ринках лізингу Росії та Білорусі. За підсумками 2008-2009 рр. обсяги лізингових угод скоротилися, що було пов'язано зі світовою фінансовою кризою, нестабільністю політичної ситуації, погіршенням доступу до кредитних ресурсів, які є основним джерелом фінансування лізингових операцій, падінням платоспроможності підприємств, а також припиненням інвестиційних проектів. Однак у структурі капітальних інвестицій частка лізингу зростала за рахунок обмеження обсягів банківських позик.

Основною тенденцією на вітчизняному ринку лізингу у 2009 р. було збільшення середнього терміну договорів з лізингу: питома вага договорів на термін 5-10 років у 2009 р. становила близько 39 % проти 4,3 % у 2008 р, це пов'язано з реструктуризацією договорів через проблемну заборгованість лізингоодержувачів [12]. Проте лізинг продовжує користуватися попитом через те, що він дає змогу ефективно погоджувати інтереси виробників і

споживачів, банків і лізингових компаній, він є найбільш доцільним методом подолання кризових явищ в економіці України та вітчизняному виробництві.

Висновки. Найбільш суттєвими науковими результатами, які відображають новизну та теоретичне значення статті є такі.

1. Аналіз впливу нестабільності світової економіки на міжнародний лізинговий ринок. Економічна та фінансова глобалізація визначає особливості та тенденції розвитку лізингової діяльності на світовому та регіональних лізингових ринках. Період нестабільності світової економіки, зокрема час світової фінансово-економічної кризи 2007-2009 рр., позначився загальним скороченням міжнародного лізингового ринку, однак у розвинених країнах спад відбувався значно меншими темпами, ніж у країнах з ринками, що формуються. На всіх регіональних ринках обсяг нового бізнесу скоротився більшою мірою, ніж величина і якість лізингового портфеля.

2. Виявлення особливостей лізингового ринку у країнах з ринками, що формуються в умовах нестабільності розвитку світової економіки, якими було багаторазове скорочення чисельності лізингодавців, погіршення платіжної дисципліни клієнтів, застосування реструктуризаційних схем до ризикових лізингових угод, загострення конкуренції, зміна структури лізингового портфелю тощо.

3. Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що пропозиції авторів можуть бути використані при удосконаленні інституційних засад інвестиційно-інноваційної політики, відображені у вітчизняному законодавстві з метою зниження залежності інвестиційного процесу України від нестабільних умов розвитку світової економіки, а також використані суб'єктами лізингової діяльності при прийнятті управлінських рішень.

4. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є виявлення та оцінка впливу регулятивних заходів держави на інноваційну спрямованість міжнародних лізингових угод.

Література

1. "Світові інвестиції 2009": доповідь Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.unctad.org

2. Герчикова И.Н. Международное коммерческое дело: учебник для вузов. - 2-е изд. перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. - С. 513.

3. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: підручник. - К.: КНЕУ, 2003. - 948 с.

4. <http://www.elfaonline.org/pub/about/>

5. Європейська асоціація лізингу (Leaseurope) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.leaseurope.org

6. Американський інститут підприємництва суспільно-політичних досліджень (The American Enterprise Institute for Public Policy). - Режим доступу: <http://www.aei.org/outlook/100006>

7. Японська лізингова асоціація. - Режим доступу: www.leasing.or.jp/english/index.html

8. Белорусский союз лизингодателей. - Режим доступа: interface.by/about/association/

9. Российская Ассоциация Лизинговых компаний. - Режим доступа: www.rosleasing.ru
10. Асоціація «Українське об'єднання лізингодавців» (УОЛ)
11. Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. Эталонный банк данных правовой информации Республики Беларусь - <http://www.pravo.by/WEBNPA/text.asp?RN=P30900465>
12. Лазебник С. Показатели украинского рынка лизинга и прогнозы на 2010 год / С. Лазебник // Путеводитель в мире бизнес-финансов «Prostobiz.ua». - Режим доступа: http://www.prostobiz.ua/finansy/lizing/stati/pokazateli_ukrainskogo_rynka_lizinga_i_prognozy_na_2010_god